

Prikaz osmanske opasnosti u djelima dubrovačkih i dalmatinskih autora

Navedeni rad bavi se prikazom osmanskih opasnosti u djelima hrvatskih humanističkih i renesansnih pisaca. Naravno, marginalizacija je ovdje shvaćena geografski, a ne sociološki. Problematika odnosa stavljena je u kontekst pograničnih odnosa između Hrvata i Osmanlija. Sam se rad temelji na trima razinama: Prvoj, kroz prikaz djela Marka Marulića. Neka od djela koja će se obrađivati imaju svoje metaforičko i analogijsko značenje kao npr. *Judita ili Tužen'je grada Hjerolimima*, dok druga, poput *Molitve suprotiva Turkom* i *Pisma papi Hadrijanu VI.*, iznose konkretne nedaće koje su mučile Dalmaciju, a bile su izazvane osmanskim osvajanjima. Druga se razina, odnosno drugi dio rada, naziva *Prihvatanje i tolerancija* te će obrađivati prikaz Osmanlija kroz prizmu djela dubrovačkoga književnika i analista Ludovika Crijevića. Crijević je bio svjestan da će europska pomoć izostati te je, sukladno tome, pozivao na upoznavanje svojstva i običaja Turaka. Treći dio, ujedno i završni, nosi naslov *Realnost*. Obrađivat će prikaz hrvatsko-osmanskih odnosa u vidu Osmanskog Carstva kao postojeće realnosti na granici.

Tema ovog rada prikaz je osmanske opasnosti u književnim djelima pisaca Dubrovnika i okolice. Obrađivat će se pisci iz razdoblja humanizma i renesanse te će se zaći i u razdoblje baroka. Prostor koji će pokrivati ovaj seminarski rad bit će područje Dubrovačke Republike i područje cjelokupne Dalmacije u razdoblju neprestane osmanske opasnosti.

Osmanska opasnost bila je različito interpretirana kod književnika. Tako je ovaj rad podijeljen na tri poglavlja. Prvi, koji se naziva *Summa antiturcica*, obrađivat će percepciju Osmanlija u književnim djelima Marka Marulića. Njegov prikaz u djelima *Molitva suprotiva Turkom*, *Pismo papi Hadrijanu VI.*, *Tužen'je grada Hjerolimima* te najpoznatijem djelu, *Judita*, bit će popraćen agitacijskom notom kojom Marulić želi prizvati pomoć Europe u borbi protiv pogana. Iz istoga će razloga Osmanlije biti uvelike stereotipizirani te će se preувелиčavati njihove negativne karakteristike. Drugi dio rada naziva se *Prihvatanje i tolerancija* te će obrađivati prikaz Osmanlija kroz prizmu djela dubrovačkoga književnika i analista Ludovika Crijevića. Crijević je bio svjestan da će europska pomoć izostati te je, sukladno tome, pozivao na upoznavanje svojstva i običaja Turaka. Tako će njegovi opisi Osmanlija

u nekim dijelovima biti čak i pozitivni. Treći dio, ujedno i završni, nosi naslov *Realnost*. Obrađivat će prikaz hrvatsko-osmanskih odnosa u vidu Osmanskog Carstva kao postojeće realnosti na granicama. Tako će se kod većine autora, u prvom redu Mavra Vetranovića i Hanibala Lucića, proklamirati ideja opravdanosti plaćanja harača Osmanskome carstvu.

Literatura koja je bila korištena u izradi ovoga seminarskog rada većim dijelom pisana je hrvatskim jezikom. Korišteni su bili pregledi hrvatske književnosti, izvorna djela te članci koji se referiraju na spomenutu temu.

Prostorno – vremenske odrednice

Razdoblja u kojima će se razmatrati prikaz osmanske opasnosti u književnim djelima nazivaju se humanizam i renesansa. Spomenuti nazivi obuhvaćaju razdoblje od 14. stoljeća pa sve do kraja 16. stoljeća. Humanizam u središte svojih razmatranja postavlja čovjeka, proklamirajući ideale kao što su sloboda mišljena, sloboda stvaranja i djelovanja te naposljetku interes za prirodne i društvene znanosti. Na razdoblje humanizma nadovezuje se razdoblje renesanse. Renesansni umjetnici sve više u prvi plan svojega interesa stavljaju antičke ideale. To se prvenstveno očituje u umjetnosti, ali budi se interes i za prirodne znanosti poput fizike, matematike, astronomije itd. Međutim, biblijske priče i dalje zauzimaju važno mjesto u literaturi te se kroz njih nastoji dati analogna slika onodobne stvarnosti. Najbolji primjeri za to djela su Marka Marulića *Judita* i *Davidijada*.

Dubrovačka je Republika nakon Zadarskog mira 1358. godine priznavala vlast hrvatsko-ugarskoga kralja Ludovika I. Ali potpisivanjem mira nije izgubila svoju suverenost. Ona je i dalje birala svojega kneza i bila autonomna u unutrašnjoj i vanjskoj politici. Ti odnosi bili su regulirani Višegradskim ugovorima 1358. godine. Dubrovačka se Republika početkom 15. stoljeća proširila na Konavle, kupujući ih od bosanskih velikaša, i na Cavtat, koji kupuje od Radoslava Pavlovića. Ovakvim teritorijalnim opsegom dočekala je Osmansko Carstvo u svojem zaleđu. Već nakon pada Hercegovine 1482. godine i Crne Gore 1499. godine, Dubrovačka se Republika našla u okruženju Osmanskoga Carstva. Iz navedenoga razloga bila je primorana plaćati danak osmanskomu sultanu kako bi i

Marko Marulić

dalje sačuvala svoju suverenost i autonomiju. Upravo je ovo polazna točka razmatranja prikaza osmanske opasnosti u Dubrovačkoj Republici i njezinoj okolici.

Summa antiturcica

Marko Marulić, splitski humanistički pjesnik, rođen je 1450. godine. Većinu njegova književnog stvaralaštva čine djela religiozne tematike, ali jedan dio opusa posvetio je i problematici hrvatsko-osmanskih odnosa. Marulićeva stvarnost pograničnoga područja Dalmacije bila je konstantna osmanska opasnost. Cilj je ovoga poglavlja kroz imagološku perspektivu¹ pokazati kako je osmanska opasnost bila prikazana u književnim djelima Marka Marulića. Naravno, neka od djela koja će se obrađivati imaju metaforičko i analogijsko značenje kao npr. *Judita* ili *Tužen'je grada Hjerolimima*. Dok druga, poput *Molitve suprotiva Turkom* i *Pisma papi Hadrijanu VI.*, iznose konkretne nedaće koje su mučile Dalmaciju, a bile su izazvane osmanskim osvajanjima.

Molitva suprotiva Turkom prema riječima Slobodana Prosperova Novaka „nije molitva, ona je krik onih koje je 'strah ubil', a kada je i molitva, manje je usmjerena Bogu i Gospi, a više gluhim ušima Europljana“ (Prosperov Novak, 1997: 183). Valja napomenuti da je bila usmjerena

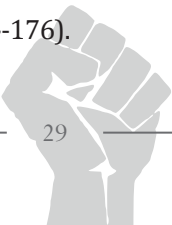
europskim vladarima od kojih se tražila pomoć za rat protiv Osmanlija. Stoga ne čudi da su se često Osmanlije stereotipizirali kako bi se njihova „zlodjela“ prikazala što okrutnijima te kako bi se privukla pažnja ostatka Europe.

*„Luge, sela, grade popliniv šzegoše,
Muže, žene, mlade svezav povedoše;
Ubiše junake koji se arvihu,
A ine nejake u sinžir vedihu;
Sinke porubiše od krila materam
I jošće činiše vašćine njih hćeram...“* (Marulić, 2001: 173).

Već u uvodnim stihovima može se vidjeti kako su Osmanlije bili prikazane. Oni su palili gradove i sela, zarobljavali njihove stanovnike, otimali sinove iz ruku majki itd. Naravno da se ovakvim snažnim slikama ciljano željelo prikazati strahote koje proživljavaju kršćani. Paralelno s time dao se i opis osmanske vojske te nadmoći i sile koja se preuveličava kako bi se postigao zacrtani cilj.

*„Toko je sila njih jure objačala
Da moći ni u svih ka bi jim pram stala.“
„Tako se obladaju priljuti lavove.
Uteći prid njih zlom jur nimamo kuda“
„Eto bile polja od kosti vitezova,
Kimno nije broja, i vojvod i knezov.“* (Marulić, 2001: 174-176).

1 Prikaz drugih naroda, entiteta kroz prizmu vlastite književnosti.

Prethodni stihovi prikazuju Osmanlije kao neustrašive i hrabre ratnike kojima nitko ne može stati na put. Njihovo ponašanje okarakterizirano je kao ponašanje divljih zvijeri, tj. Lavova, pred kojima se ne može pobjeći. Također, svojim ratnim pohodima natapali su bojna polja kostima kršćanskih ratnika.

Pesimističan ton i opisi nesreće kod tog splitskog književnika rezultat su shvaćanja osmanskog prodora kao Božjega gnjeva, odnosno Božje kazne za grijehе koje su kršćani počinili tijekom dosadašnje europske povijest. Ovaj fenomen prikaza, odnosno pokušaj opravdanja osmanskog prodora, bio je učestao i kod drugih književnika toga razdoblja. Za primjer se može uzeti djelo *Elegija o pustošenju Šibenskog polja* šibenskog autora Jurja Šizgorića te zapis popa Martinca nakon Krbavske bitke 1493. godine. Njegov poznati stih „nalegoše na jazik hrvatski“ prikazuje stvarnost kakvu nam je želio i sam Marulić približiti. Kazna za grijehе koji su prikazani u vidu osmanskog prodora nalazi se u sljedećim stihovima:

„Jer ti buduć sardit za grihe naše nam,
Tko će moći osiditi u grad ter stati pram?“

„Da grih naš pobijati, ne oni, ja naju“

„Pokaži, Gospodine, da kako saržba tva

Za naše krivine nas u nevolju da.“ (Marulić, 2001: 176).

Nakon tih prikaza Osmanlija kroz pjesmu se konstantno provlači i glavni motiv, a to je poziv kršćanske Europe na djelovanje protiv *pogana*. Međutim, kroz pjesmu se može iščitati i motiv za kršćanskim jedinstvom odnosno težnja za suradnjom svih kršćanskih zemalja. Taj motiv najbolje je razrađen u kontekstu Marulićeve *Patriae*. Domovina za njega nije samo Split i Dalmacija, već cjelokupna pripadnost europskome kontinentu, odnosno nasljeđu europske kršćanske baštine. Stoga se taj motiv nalazi i u njegovim ostalim djelima. S pravom bi se *Molitvu suprotiva Turkom* moglo nazvati *agitacijskom književnošću*, odnosno riječima Luka Paljetka: „apel, krik u ogluhlu Europu, povik humanista, koji se ne bori sabljom nego perom“ (Paljetak; 2002: 340).

Slična tematika provlači se i u *Pismu papi Hadrijanu VI*. Pismo koje je pisano latinskim jezikom također je imalo za cilj pozvati europske vladare da se ujedine u borbi protiv Osmanlija. To se željelo postići tituliranjem pisma na samoga vrhovnog poglavara katoličke crkve, papu Hadrijana XI. Već na samom početku Marulić iznosi motive pisanja ovog pisma papi. „... odlučno, da Papi pismeno izložim nevolje njegovih kršćana, koje im nevjernici svakodnevno zadaju, i da ga kao poglavara cijele Crkve zamolim neka ne dopusti barem to da ti isti neprijatelji navaljuju na ono što je preostalo, nego da apostolskim svojim ugledom odvrati kraljeve i naše knezove od oružanih sukoba, privede ih slozi i nagna

da pripreme vojnu protiv nevjernika“ (Marulić, 2001: 331). Samo pismo papi Hadrijanu VI. može se promatrati kao nastavak agitiranja za pomoć koji se nastavlja i nakon *Molitve suprotiva Turkom*. Osmanlije su tu prikazani na sličan način, kao neumoljivi ratnici koji pljačkaju, pale i ubijaju sve što im dođe pod ruku. „Turci svakodnevnim provalama zadaju jada, neprekidno nas muče; jedni se kolju, drugi odlaze u ropstvo; imanja se razgrabljuju, stoka odvlači; zaseoci i sela izgaraju u vatri, a polja, koja su nam obrađena omogućivala život, dijelom se pustoše, dijelom, ostavljena bez obrađivača i zarasla, rode trnjem, ne žitom“ (Marulić, 2001: 333). Marulić je bio svjestan osmanske opasnosti, ne samo na području Dalmacije, već i ostatku ondašnjih teritorija. Tako spominje osmansko osvajanje i pustošenje Beograda, a zatim i prodor njihove vojske na područje između Save i Drave. Apeliranjem na nužno vojno djelovanje upozorava kako bi njegovim izostankom bio „otvoren put da navalni na Njemačku i Italiju, da pokori cijelu Iliriju i, naposljetku, da pod svoju vlast podvrgne preostali kršćanski svijet“ (Marulić, 2001: 335). Također, čudi ga uspostavljanje prividnoga mira između Venecije i Bajazida II. Nakon rata koji se između njih vodio od 1499. do 1502. godine uspostavljen je krhki mir: „Ta kako može biti prijatelj ijednog kršćanina onaj tko se Kristu protivi? Tko se s nama ne slaže ni u vjeri, ni u zakonima, ni u običajima?“ (Marulić, 2001: 334). Ovim ratom Osmanlije su uspjeli zauzeti Lepant, Peloponez ali i Makarsku i Primorje. Aludirajući na sukobe koji se odvijaju između europskih zemalja, Marulić upozorava da europska nesloga zapravo postaje osmanski saveznik: „Da su pazili, nipošto se ne bi klali i borili između sebe, nego jedino s njima. Sada pak Španjolci i Francuzi zameću bitke; Talijani su između sebe nesložni (...) stoga plamteći međusobnom mržnjom protiv sebe izazivaju Božji gnjev“ (Marulić, 2001: 336).

Druga pjesma koja je također povezana s antiturskom tematikom zove se *Tužen'je grada Hjerozolima*. Sama pjesma o gradu Jeruzalemu jasna je aluzija na sve dalmatinske gradove koji dijele istu sudbinu zbog osmanskih osvajačkih pohoda. Kao i u prethodnim djelima, i tu je prikazana analogija opasnosti te potreba za jedinstvom i djelovanjem ostaloga kršćanskog svijeta. Grad Jeruzalem plače zbog svoje sudbine nakon pada u ruke sultana Selima I. 1517. godine:

„Ki te prime, zahval, ki te varže, reci:

Car je Suriju jal, a ti kud može teci“² (Marulić, 2001: 186).

Prikaz pada Jeruzalema jasna je poruka Europi. Jeruzalem, kao utvrda kršćanske baštine, dolazi u ruke

2 Ko te primi, zahvali, ko te baci reci: Car Selim I. zauzeo je Siriju, a ti trči kuda možeš

pogana koji će ga nastojati potpuno dekristijanizirati. Analogija je sadržana upravo u mogućnosti osmanskog osvajanja Europe te dijeljenja iste sudbine s Jeruzalemom ako se nešto ne poduzme kako bi se zaustavio osmanski prodor. Pjesma je, kao i *Molitva suprotiva Turkom*, samo nastavak pesimističnog tona zbog situacije u kojem se našla i Marulićeva Dalmacija.

Spomenute dvije pjesme te *pismo papi Hadrijanu VI.* može se gledati kao preteče najznačajnijem djelu antiturske tematike i prvom hrvatskom epu, *Juditi*. U *Juditi* Marulić daje analogni prikaz hrvatsko-osmanskih odnosa. Imagološki prikaz, kroz lik Oloferna, tipično je oslikavanje i prikazivanje Osmanlija kao neustrašivih ratnika koji teže samo za osvajanjem, plijenom i krvlju. Dok je s druge strane žena Juditu koja za vrijeme opsade i u bezizlaznoj situaciji odlučuje stvari uzeti u svoje ruke te sama obraniti i spasiti svoj grad. Taj je odnos zapravo prikaz stvarnosti koja je zadesila Hrvatsku za vrijeme osmanskih prodora. Odnosno, prikaz velike i moćne osmanske vojske te malih i slabih hrvatskih gradova kojima prijeti osvajanje i uništavanje.

Sama priča o Juditi ima svoj biblijski podložak. Nakon što je vladar Nabukodonozar osvojio cijelu Asiriju, krenuo je u osvajanje preostalih gradova čije je stanovništvo većinom bilo židovske vjeroispovijesti. Tako je poslao svojega vojskovođu Oloferna da osvoji grad Betuliju. Opsada Betulije trajala je oko dvadeset dana u kojima je Oloferno nastojao iscrpiti grad do njegove predaje. Izbegumljeni narod već se planirao predati u ruke osvajača, no na poticaj svećenika Elaikima nastavljaju svoju borbu. Među stanovništvom Betulije nalazila se i žena imenom Judita. Njezina vjera bila je snažna i nepotkupljiva te je iz istoga razloga nastojala sama okončati opsadu koju su započeli pogani. Judita čini svojevrsnu izdaju, odnosno napušta grad Betuliju kako bi se predala Olofernovoj vojsci. Ali, ono što Judita čini u vojnom taboru Oloferne vojske hrabar je čin kojim će spasiti svoj grad Betuliju. Juditina ljepota uspjela je zavesti Oloferna koji se ubrzo prepušta u njezine ruke te vidno opijen na kraju biva i ubijen. Judita ga ubija odsijecanjem glavu koju nosi natrag u Betuliju gdje je izlaže na zidine i na taj način uspijeva otjerati napadače.

Prikaz Oloferne vojske jasna je aluzija na veličinu i moć osmanske vojske. S druge je strane prikazan mali grad u opasnosti kojemu je u obrani vlastitih zidina ostala još jedino snažna vjera. Takav prikaz odnosa zapravo je Marulićeva aktualizacija hrvatsko-osmanskih sukoba u pograničnom području te prikaz hrvatske, odnosno dalmatinske, stvarnosti toga razdoblja. Marulićeva je ideja bila Juditinim primjerom podignuti svijest građana dalmatinskih gradova te ih potaknuti da i oni ustraju u borbi protiv pogana. Zato ne čudi da je djelo pisano hrvatskim jezikom što je, kako je već navedeno, izraz

CLibar Marca Marula Splichianina V chomle
uđarfi lltoria Sfete udouice Judit u uerfih
haruacchi llofena/chacho ona ubi uoi
uodu Olopherna Polridu uoif
che gnegouefi oflodobi pu
ch itraelfchi od ueli
che pogibili.

Prodaiuse ubnecih umarcarij uftacū
chidarfi libar fa lignao.

Naslovnica prvog izdanja *Judite*

Marulićeve *patriae*, tj. prikaz pripadnosti hrvatskom narodu i cijeloj europskoj kulturnoj baštini. Ideja *patriae* jasan je prikaz distinkcije između kršćana i pogana, odnosno, u tom slučaju, Hrvata i Osmanlija. Stalni je motiv djela sukob slabijih s jačima i moćnijima u kojem se slabiji, vođeni jakom i nepokolebljivom vjerom, mogu obraniti. Kako svoje domove, tako i svoje kulturološke tekovine. „Sam je Marko Marulić (...) osluškajući stvarnost svoga doba mogao najaviti svu množinu patnje kojom je bila natopljena, kako duhovna, tako i stvarna baština po kojoj je svakodnevno gazila neprijateljska vojska koju je on bolje nego itko drugi i vidio i čuo“ (Prosperov Novak; 1997: 197-198).

Prihvatanje i tolerancija

Dubrovački književnik i povjesničar Ludovik Crijević zbog svoje objektivnosti i pisanja bez prevelikoga pretjerivanja dobio je nadimak *Tubero*.³ U djelima *Komentari* i *Svojstva i običaji Turaka* iznosi svoje viđenje problematike hrvatsko-osmanskih odnosa. Iako je Crijević, slično kao i Marulić, zazivao pomoć Europe, razočaranje koje je uslijedilo nije se toliko odrazilo na njegovo pisanje objektivne povijesti. Bio je svjestan inferiornosti

3 Po uzoru na povjesničara iz Ciceronovog razdoblja.

i krize koju je proživljavala kršćanska Europa te zato i ne čudi da je pisao čak i pozitivno o osmanskoj povijesti i svakodnevicu. Iz takve situacije jasna je njegova težnja za što boljim upoznavanjem Osmanlija kako bi ih se prihvatilo te kako bi se izgradila međusobna tolerancija jer su postali *neizbježni susjedi*. Crijevićeva se stvarnost najbolje može opisati sljedećim citatom: „Turcima je posvetio dubrovački Salustije, kako su ga dobro nazvali, mnoge stranice. Iako nema ni jednoga Crijevićeva poglavlja u kojem se izravno ili neizravno ne bi govorilo i o Turcima (...) obrađuje zasebno i pomno okolnosti svekolike turske povijesti i suvremenosti, pri čemu pokazuje tipično dubrovačku toleranciju te spremnost da se razumije drugoga. Živeći na Svetom Jakovu, mogao je Crijević jednom godišnje izbliza promatrati posljednje konačište dubrovačkih poklisara koji su bili izabrani da Turcima odnesu harač i mogao je, gledajući prepune vreće dukata na mazgama koje su zamicale na putu ponad njegova samostana, više nego jednom provjeriti i svoj točan osjećaj kako s tim neprijateljem treba biti oprezan, kako ih treba uvažavati, ali kako ih se ne treba plašiti“ (Prosperov Novak; 1997: 232-233).

Prvenstveni razlog brzoga osmanskog napredovanja Crijević vidi u neslozi europskih vladara. Međutim, govori i kako su Osmanlije izrazito otporni na napor, glad, nespavanje, žegu i zimu, a također su spremni učiniti sve za svojega cara, tj. sultana. Također, njihove su životne potrebe podosta pojednostavljene, što bi se moglo protumačiti kao kritika tadašnje Europe. Osmanlijama je „hrana jednostavna i lako se nabavlja, a piće im je: mlijeko ili čista voda.“; „veći dio godine provode pod vedrim nebom ili pod šatorima.“; „kada su na putu ili u ratu, ista kabanica od grube vune štiti i konja i gospodara“ (Hrvatski latinisti I.; 1969; 337-338). S druge je strane europska elita, koja bi trebala braniti kršćanske vrjednote ugrožene osmanskim prodiranjem, naviknuta upravo na suprotno. Većinu vojske koju posjeduju koriste kako bi međusobno ratovali, a to uvelike pomaže Osmanlijama u njihovu napretku. U tom se segmentu može tražiti motiv Crijevićeve težnje za upoznavanjem i toleriranjem Osmanlija. Drugim riječima, budući da su osuđeni *sami na sebe* te europska pomoć ne će doći, najbolje je upoznati svoje neprijatelje te tako normalizirati odnose na granici.

Ta bi se teza mogla potkrijepiti i Crijevićevim pozitivnim opisima Osmanlija: „Kada svladaju neprijatelje, ne uzimaju to kao svoju zaslugu, nego smatraju da je sve to od Boga primljeno. Ako se slučajno pobijede, a to se često događa, poraz pripisuju svojoj nemarnosti prema Bogu. A budući da se kod njih siromaštvo ne smatra nikakvom sramotom, to ni bogatstvo ni starina roda nikoga ne čini odličnijim. (...) I zato nitko ne čezne za ugledom pređa da bi povećao svoju slavu. Gostoljublje drže tako svetim da

smatraju grijehom povrijediti onoga s kojim su jednom zajedno jeli, pa čak i onda ako im on postane neprijatelj i s njim se u boju sukobe. Drže, naime, da se u bilo kojoj svađi ne smije pogaziti pravo prijateljstvo“ (Marulić, 2001: 338).

No Crijević u svojim *Komentarima* radi izrazitu distinkciju između političkoga djelovanja Osmanlija i njihove vjere, tj. islama. Kao što se moglo vidjeti, Crijević prihvaća situaciju koja je nastala tijekom osmanskog osvajanja te „poziva“ na njihovo upoznavanje i toleranciju s ciljem što boljega suživota. S druge strane, on daje kritiku islamske religije u vidu njihove hereze i praznovjerja. „Pogubna sekta koja na momente ima moća na zemlji i bogatstvo, ali ne donosi niti duhovna dobra niti pravo sreću“ (Crijević: 2001; 205). Autorica članka *Osmanlis, Islam and Christianity in Ragusan chronicles (16th – 17th centuries)* Zdenka Janeković Römer (2007; 11) smatra da upravo tu leži paradoks Crijevićeva pisanja. Dok s jedne strane daje kritiku islamske religije kao takve, s druge se strane njegova knjiga *Komentari* našla na indeksu zabranjenih knjiga zbog traženja sličnosti islama s kršćanstvom. Npr. smatra da se u Muhamedovim propovijedima nalaze segmenti Starog i Novog zavjeta te da molitve sultana Bajazida upućene Allahu mogu lako biti upućene i kršćanskom Bogu, odnosno da su motivi slični. Moglo bi se složiti s tezom Zdenke Janeković Römer (2007: 17) da je spomenuta tolerancija poslužila kao opravdanje za dvostruki savez koji je Dubrovačka Republika imala i s Osmanlijama i s kršćanskom Europom. Može se zaključiti da je poznavanje „svojevita i običaja“ Turaka služilo samo kao ostvarivanje zacrtanih ciljeva, dok stvarna tolerancija u Dubrovniku nikada nije zaživjela.

Realnost

Književnici koji govore o političkoj situaciji svojega vremena s pozicije odnosa Dubrovačke Republike i Osmanskog Carstva kao realnosti toga vremena Dubrovčani su Mavro Vetranović i Junije Palmotić te Hvaranin Hanibal Lucić. Vetranović prikaz viđenja spomenutog odnosa razrađuje u pjesmi *Tužbi grada Budima te Pjesanci slavi carevoj*. Lucić nužnost suradnje između Republike i Osmanlija prikazuje u analogiji o otkupu robinje u istoimenoj drami. Također, slične ideje iznosi i Vetranović u djelu *U pohvalu grada Dubrovnika*. Jedinostveni stav o plaćanju harača Osmanskom Carstvu kao stvar nužnosti zaokružuje Palmotićevo djelo *Dubrovnik pohvaljeni*.

Mavro Vetranović većinu svojega vremena proveo je na otočiću Sveti Andrija te se u jednom trenutku svojega života odlučio vratiti u svakodnevicu života Republike. „... ugledao je politiku kako je zastrla sve vidljivo i kako je postala jedina stvarnost“ (Prosperov Novak; 1997: 262). Ono na što je naišao bilo je odavno poznato, kako njegovim

prethodnicima, tako i suvremenima. Vetranović se čudi europskom međusobnom neprijateljstvu te nemogućnosti udruživanja i borbe protiv zajedničkog neprijatelja. U to su vrijeme Osmanlije već osvojili Budim⁴ te neprestano prijete Beču. Svjestan političke situacije u Europi i u okolici njegova Dubrovnika, Vetranović se zalagao za već spomenutu politiku ravnoteže koju je provodila Republika. Prihvaćajući realnost situacije u politici ravnoteže vidio je jedinu mogućnost opstanka Dubrovačke Republike. Zato u plaćanju harača on vidi zapravo politički mudar potez u kojem Dubrovnik, mali i slabi grad u odnosu na Osmanlije, i dalje ostaje slobodan grad. Vetranović je politički pesimist, svjestan je situacije u Europi, stoga nastoji opravdati plaćanje harača. Osmanlije prikazuje kao ratnike koje se teško može pobijediti pa je zato mudrije prihvatiti njihove zahtjeve nego biti osvojen.

„Zač da bi sve sile u oružju od krstjan
Zajedno se skupile na taj stijeg od Otman
Ne bi ga nikada gdi se s Turci kolju
Jednu ped nazada potiskali u polju“ (Prosperov Novak,
1997: 266).

Drama *Robinja* hvarškoga autora Hanibala Lucića daje zanimljiv analoški prikaz suradnje kršćana i Osmanlija. Drama započinje dolaskom ugarskoga plemića Derenčina u Dubrovnik te njegovim zaljublivanjem u osmansku robinju. Već početni prizor na trgu, u vidu trijade odnosa nevine robinje, krvnika robovlasnika te osloboditelja Derenčina, analoški upućuje na političku situaciju ondašnjeg Dubrovnika i njegova susjeda Osmanskog Carstva. Nevini kršćanski grad našao se u okovima, tj. u opasnosti od pogana koji ga drži u zarobljeništvu, dok plemić Derenčin predstavlja jedan oblik spasenja toga grada. Ali, kako će se kasnije vidjeti, ne u obliku vojnog oslobođenja. Daljnji prizori odvijaju se na način da se plemić zaljubljuje u robinju jer ga podsjeća na njegovu zaručnicu koju su također zarobili Turci. Derenčin uspije isposlovati s Turcima novčani iznos za oslobađanje spomenute robinje. Simboličan je i sam čin predaje novca Turcima. On šalje svoje slugu s vrećama punim novca da ih direktno predaju turskim robovlasnicima. Ta analogija jasno upućuje na Lucićevu zadivljenost politikom Dubrovnika koja je uspjela pacificirati Osmanlije, a istovremeno sačuvati svoju slobodu i autonomiju. Drama *Robinja* jasno očituje politički pragmatizam Dubrovačke Republike. U „razumnom“ činu plemića Derenčina da umjesto oružanog sukoba novcem otkupi ono što želi, očituje se i dubrovačko plaćanje harača Osmanskom Carstvu. Istu politiku pohvalit će Lucić u pjesmi *U pohvalu*

grada Dubrovnika. Budući da je prema Luciću kršćanski svijet razjedinjen te takav ne može parirati Osmanskom Carstvu, plaćanje harača zapravo je razuman čin kako bi se održale vlastite slobode i autonomija.

Vidi se, moj Bože, u gradu ovemu
Što razum, što može dobrota u svemu.
Zlu volju na nj kriju pod plašćem mač,
A da mu zadiju ne mogu najti zač (Lucić, 1984).

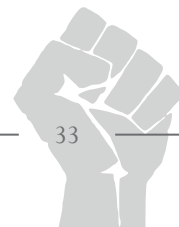
Zaključak

Kao što se nastojalo prikazati, slojevitost hrvatsko-osmanskih pograničnih problema koncipirana je kroz tri stadija. Prvi, koji obrađuje prikaze Osmanlija u djelima Marka Marulića, nosi naziv *Summa antitursica*. Marulićev prikaz Osmanlija uvelike je stereotipiziran te se time htjela probuditi savjest kršćanske Europe na vojno djelovanje protiv *pogana*. Vidjelo se da je osmanski prodor u Europu bio percipiran kao „Božja kazna“ za sve dosadašnje grijeha kršćana. Kako bi se stalo na kraj konstantnom pljačkanju i ubijanju, Marulić svoja djela uvelike upućuje kršćanskoj Europi: npr. *Molitva suprotiva Turkom* te *Pismo papi Hadrijanu VI*. Tako ona poprimaju agitacijski karakter. Svojim najpoznatijim djelom, *Juditom*, Marulić daje analogni prikaz hrvatsko-osmanskog odnosa kao sukoba „malih“ naspram „velikih“ u kojem „mali“ vođeni iskreno vjerom na kraju mogu izvojevati pobjedu.

Drugi dio, koji nosi naziv *Prihvatanje i tolerancija* obrađuje prikaz Osmanlija kroz prizmu dubrovačkog povjesničara i analista Ludovika Crijevića. Crijević je u svojim djelima svjestan osmanske prisutnosti te stoga poziva na nužnost upoznavanja njihove kulture radi što boljeg suživota jer je bio svjestan da će europska pomoć izostati. Zato u pojedinim dijelovima Crijević daje i pozitivne opise Osmanlija što ga na kraju i dovodi do zaključka da s neprijateljima treba biti oprezan, da ih treba uvažavati, ali ih se ne treba plašiti.

Posljednji, treći dio, naziva *Realnost* prikazuje hrvatsko-osmanske odnose kroz prizmu pisaca Mavra Vetranovića i Hanibala Lucića. Sami pisci bili su svjesni ondašnje situacije te su tematizirali probleme očuvanja autonomije i slobode Dubrovačke Republike. Stoga su u činu plaćanja harača vidjeli ne samo mudar potez vlasti, već i realnu nužnost u postizanju ciljeva, tj. očuvanju autonomije Dubrovačke Republike.

4 1541. godine

Summary

Jurica Martinez,
Representation of Ottoman dangers in the works of
Dubrovnik and Dalmatian authors

The paper deals with the representation of Ottoman dangers in the works of Croatian Humanist and Renaissance writers. Of course, marginalization is perceived geographically and not sociologically. The issue of relations is placed in the context of border relations between Croats and Ottomans. The paper itself consists of three parts: first, through the works of Marko Marulić. Some of the works that will be represented, naturally, have their own metaphorical and analytical meaning, such as *Judita* or *Jerusalem's lamentation*, while other works such as *Prayer against the Turks* and *Epistle of Lord Marko Marulić of Split to Pope Adrian VI* describe specific difficulties in Dalmatia which were caused by Ottoman conquests. The second part of this paper is called *Acceptance and Tolerance* and it will deal with the representation of Ottomans through the works of Ludovik Crijević, Dubrovnik writer and annalist. Crijević was alive to the fact that there will be no help from the rest of the Europe so, accordingly, he urged people to get acquainted with the characteristics and customs of the Ottomans. The third part, also the final part, is titled *Reality*. The last part will deal with the representation of Croatian – Ottoman relations regarding the Ottoman Empire as existing reality on the border.

Literatura

1. Crijević Tuberon, Ludovik, 2001. *Komentari*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb
2. Kombol, Mihovil, 1961. *Povijest hrvatske književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb
3. Marulić, Marko, 2001. *Molitva suprotiva Turkom*, u: *Duhom do zvijezda*, Mozaik knjiga, Zagreb
4. Marulić, Marko, 1984. *Davidijada*, Književni krug, Split
5. Prosperov Novak, Slobodan, 1997. *Povijest hrvatske književnosti 2*, Antibarbarus, Zagreb
6. Skupina autora, 1969. *Hrvatski latinisti I.*, Matica hrvatska, Zagreb
7. Tomasović, Miroko, 1999. *Marul*, Erasmus, Zagreb
8. Janeković Römer, Zdenka, 2007. *Osmanlis, Islam and Christianity in Ragusan chronicles (16th – 17th centuries)*, *Tolerance and Intolerance on the Triplex Confinium. Approaching the "Other" on the Borderlands. Eastern Adriatic and beyond, 1500-1800*, ur. Egidio Ivetic, Drago Roksandić. (Università degli Studi di Padova, Dipartimento di Storia, History, Economy and Society, 4) Padov, str. 61.-79.
9. Paljetak, Luko, 2002. *Molitva suprotiva Turkom u kontekstu protutuorskog otpora u Europi Marulićeva vremena i poslije njega*, *Colloquia Maruliana* 11
10. Pavičić, Pavličić, 2006. *Epika granice kao granica epike*, Dani hrvatskog kazališta. Građa i rasprava o hrvatskoj književnosti i kazalištu.